

Marx's Analysis of Social Forms and Economic Sociology

Prug, Toni

Source / Izvornik: **Revija za sociologiju, 2022, 52, 87 - 113**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

<https://doi.org/10.5613/rzs.52.1.4>

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:471197>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-08-04**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

Marxova analiza društvenih oblika i ekonomska sociologija

DOI: 10.5613/rzs.52.1.4

UDK 316.334.2:316.282

316.288:316.334.2

330.1:316.2

Pregledni rad

Primljeno: 28. 5. 2021.

Toni PRUG <https://orcid.org/0000-0001-5845-373X>*Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci, Hrvatska**toni.prug@gmail.com*

SAŽETAK

Ovaj članak obrađuje Novo čitanje Marxa, interpretaciju fokusiranu na analizu društvenih i vrijednosnih oblika te pripadajućih društvenih odnosa. Marxova analiza društvenih oblika omogućuje razlikovanje određenih apstrakcija (roba i kapital u kapitalističkom načinu proizvodnje) od općih (proizvod, novac), denaturalizira ekonomsko viđenje proizvodnje i otvara put k mogućem sagledavanju različitih načina proizvodnje i njihovih društvenih karaktera. U članku se tvrdi da analiza društvenih oblika otvara prostor da se polju koje konvencionalno pripada ekonomiji, čije napuštanje obilježava sociologiju veći dio njezine povijesti, ponovo pristupi sociološkom analizom i time ukaže na društvene dimenzije predmeta istraživanja, ujedno propitujući i osporavajući monopol ekonomskih teorija i kategorija. Pokazuje se veza između Marxove analize društvenih oblika i djela drugih klasičnih sociologa te se otvara rasprava o relevantnosti za ekonomsku sociologiju. Pregledom nove ekonomske sociologije ukazuje se na njezine veberijanske korijene koji drastično sužavaju prostor za integraciju Marxova rada. Tvrdi se da je ovdje predstavljenom čitanju Marxa prostor ipak otvoren u šire shvaćenoj suvremenoj ekonomskoj sociologiji koja uključuje širi spektar pristupa i zadržava multiparadigmatski karakter sociologije. Zaključno se ukazuje na kontekst domaće sociologije, njezina odnosa s marksizmom i mogućnostima za unapređenje sociološke literature revalorizacijom marksizma kroz prizmu Novog čitanja Marxa.

Ključne riječi: društveni oblici, ekonomska sociologija, Novo čitanje Marxa, politička ekonomija

1. UVOD

Nakon pada Berlinskog zida izgledalo je da se Marxova teorija našla na krivoj strani povijesti i da će razvoj marksizma zamrijeti širom svijeta zajedno s državnim projektima čije su vladajuće strukture u njemu tražile oslonac, no to se nije dogodilo. Rad na prijevodima, uređivanjima i objavljivanjima Marxovih originalnih rukopisa nastavio se te su se razvile i mnoge interpretacije i nadograđivanja (Hoff, 2016). Iz perspektive sociologije taj je rad višestruko važan jer osim što je Marx, zajedno s Durkheimom i Weberom, jedan od njezinih začetnika, aspekti njegove teorije pojavljuju se kao bitni dijelovi opće sociologije i njezinih posebnih dijelova, poput primjerice sociologije rada, novca i organizacije. Marxova je teorija posebno bitna za ekonomsku sociologiju u kojoj se Marxov *Kapital* (Marx, 1974 [1872]), uz Weberovu *Ekonomiju i društvo* (Weber, 2019 [1922]), smatra najvažnijom sociološkom studijom ekonomije (Swedberg, Himmelstrand i Brulin, 1987: 170). No unatoč važnosti Marxa za sociologiju i unatoč tomu što su mnoge nove interpretacije Marxova rada, poput ekonomske sociologije, fokusirane na područje kojim se ekonomske teorije bave, njihovo uvođenje u ekonomsku sociologiju dosad se nije dogodilo.

U ovom će se članku izložiti Novo čitanje Marxa, interpretaciju koja se pojavljuje sredinom šezdesetih godina 20. stoljeća i koja je kritična prema partijskom i svjetonazorskom marksizmu te fokusiranu na analizu društvenih i vrijednosnih oblika te društvenih odnosa iz kojih ti oblici proizlaze.¹ Svrha je ovog rada ukazati na korisnost analize društvenih oblika za sociološku analizu polja koje se konvencionalno smatra ekonomskim. Pokazat ću da tom analizom oblika i odnosa možemo razlikovati načine proizvodnje i konstruirati određene apstrakcije za razumijevanje društvenog karaktera predmeta istraživanja. Time je moguće otvoriti put potencijalnom denaturaliziranju ekonomskog viđenja proizvodnje, razbiti izjednačavanje kapitalističke proizvodnje s proizvodnjom uopće, i omogućiti sagledavanje društvenog karaktera različitih načina proizvodnje, njihovih elemenata i međusobnih odnosa.

U svrhu povezivanja Novog čitanja sa sociologijom pokazat ću vezu između Marxove analize društvenih oblika i djela drugih klasičnih sociologa. Naznačit ću moguće razloge neuvođenja novih interpretacija Marxova rada u ekonomsku sociologiju kroz sagledavanje kompleksnog odnosa sociologije i ekonomije, ali i sociologije i marksizma. Pokazat ću da su sociološki ulasci u istraživačko polje kojim se

¹ U Hrvatskoj je Novo čitanje Marxa dosad postojalo isključivo izvan akademskog polja u publikacijama zagrebačkog Centra za radničke studije, dostupnih na <https://www.rosalux.rs/bhs/centar-za-radnicke-studije>, te studentskih (*Čemu: časopis studenata filozofije*, 2013, XI (22)) i izvanakademskih teorijskih časopisa (*Stvar, Časopis za teorijske prakse*).

bavi ekonomija od najranijih dana limitirani kao rezultat želje ekonomista da zadrže monopol nad poljem i koncipiranjem objekata istraživanja.

Stanje se počinje mijenjati sredinom šezdesetih godina 20. stoljeća kad novi sociološki pristupi počinju propitivati tu podjelu. Krajem osamdesetih i devedesetih na valu tih promjena grupa autora definira paradigmu nove ekonomske sociologije zauzimajući stav da se sociologija ne treba držati inicijalne podjele rada s ekonomistima. No, pregledom nove ekonomske sociologije ukazat ću na njezine veberijanske korijene i selektivno korištenje svjetonazorskih interpretacija Marxa koje drastično sužavaju prostor za integraciju Marxova rada. Argumentirat ću da unatoč kompleksnosti odnosa sociologije i marksizma u suvremenoj ekonomskoj sociologiji čiji širi spektar pristupa zadržava multiparadigmatski karakter sociološke discipline ima mjesta za Novo čitanje Marxa.

U tekstu ću zaključno ukazati na relevantnost Novog čitanja Marxa za domaću sociologiju osvrćući se na njezin kompleksan odnos s marksizmom, kao i na mogućnosti za unapređenje sociološke literature koje se otvaraju revalorizacijom marksizma.

2. NOVO ČITANJE MARXA: GENEZA I SELEKCIJA AUTORA

Novo čitanje Marxa pojavljuje se krajem šezdesetih godina 20. stoljeća u Zapadnoj Njemačkoj, Italiji, Francuskoj i Latinskoj Americi (Bellofiore i Riva, 2015; Heinrich, 2009, 2015: 38) kao dio širokog vala novih interpretacija.² Korijeni Novog čitanja protežu se od studentskih pokreta do Althusserove reinterpretacije Marxa i Adornovih seminara. Čitanje se u znatnoj mjeri razvilo kao kritika ranijih interpretacija koje su autori nazvali tradicionalnim ili svjetonazorskim marksizmima. Dva su bitna obilježja kritike. Jedno od centralnih karakteristika svjetonazorskih marksizama jest "naturalističko-objektivistička tendencija uzdignuta na nivo državne doktrine", shvaćanje u kojem se traži analogija između prirodnih i društvenih procesa, i kojim se pokušava objasniti cijeli ljudski razvoj pa tako i društveno-ekonomske alternative koje su se tada gradile kao sljedeći, navodno prirodni, korak razvoja (Elbe, 2014a). Drugo bitno obilježje jest to da je Marxov rad poiman kao cjelovit, sveobuhvatan i dostatan da bude vodilja socijalističkog razvoja. Predstavnici Novog čitanja ističu da je Engels prvi razvio takvu vrstu interpretacije za potrebe njemačkih socijaldemokrata i radničkog pokreta. Kasnije su kroz Lenjinove polemike za potrebe radikalnijih stranaka i dijelova radničkog pokreta nadograđene i kanonizirane kao "dogmatičan sistem filozofije ('dijalektički materijalizam')", služeći "prije svega

² Za širi pregled novih interpretacija, vidi: Bidet, 2007; Hoff, 2016. Suvremena kritička teorija, sastavni pravac marksizma i suvremene sociologije, izostavljena je iz ovog članka zbog ograničenog prostora.

stvaranju identiteta i, naročito u Sovjetskom Savezu, legitimiranju vlasti partije i gušenju svake otvorene diskusije” (Heinrich, 2015: 35–37).

U suprotnosti s tim shvaćanjima, Novo čitanje Marxa obilježavaju interpretacije oslobođene partijskih utjecaja temeljene na detaljnom čitanju Marxovih izvornih radova i često neobjavljenih rukopisa, kao i odbacivanje ideje da je Marxov rad završena cjelina.³ Pioniri te vrste interpretacije, koje je osobito važno spomenuti zbog njihovih tvrdnji o sociološkom karakteru Marxova rada, jesu Isaak Ilič Rubin (Bellofiore, 2021) i Rudolf Hilferding (Callinicos, 2021: 474–476).

Rubin je prvi u centar interpretacije Marxova rada uveo analizu društvenih oblika kojima se detaljnije bavim kasnije u tekstu. Za Rubina, Marxova analiza kreće od “specifičnih socioloških pretpostavki” po kojima je struktura ekonomije društveno određena (2017 [1924]: 544). On tvrdi da je u cijelom prvom poglavlju *Kapitala* Marx “prešutno pretpostavio sociološke premise teorije vrijednosti” (1973 [1928]: 85) te je stoga njegova “analiza ‘forme vrijednosti’ točno ono što daje sociološki karakter i specifična obilježja konceptu vrijednosti” (1973 [1928]: 121). Marxova analiza u kojoj “određivanje društvenih formi, koje ovisi o karakteru proizvodnih odnosa, jest osnova po kojoj se formiraju i klasificiraju ekonomski koncepti” čini takvu političku ekonomiju društvenom znanošću (Rubin, 1973 [1928]: 47).

Rubin je kritičarima Marxa predbacivao da su “shvaćali Marxovu teoriju vrijednosti u mehanističko-naturalističkom, a ne u sociološkom smislu” (Rubin, 1978 [1928]: 77). Inspiraciju je našao u Hilferdingu, za kojeg tvrdi da prvi polazi od “sociološkog karaktera Marxove teorije vrijednosti” (1978 [1928]: 65). Prema Hilferdingu, dok se prije Marxa ekonomija bavila pitanjem proizvodnje i distribucije bogatstva, Marx uvodi dodatna pitanja: u kojem se društvenom obliku bogatstvo pojavljuje te kako proces njegove proizvodnje utječe na međusobne odnose proizvođača? Uvođenje društvenog određivanja oblika u proučavanje ekonomskih fenomena za Hilferdinga je izravna posljedica Marxova sociološkog pristupa (2017 [1905]: 366–368).

Velik je doprinos Novom čitanju dao projekt MEGA II (Marx-Engels Gesamtausgabe) čije je sustavno prikupljanje i objavljivanje Marxovih originalnih spisa omogućilo spoznaje o kompleksnosti objavljivanja, prevođenja i inicijalnog predstavljanja radova (Bellofiore i Fineschi, 2009: 2–6; Ćurković, 2014: 10). Jedno od bitnih obilježja Novog čitanja jest to da mnogi autori uočavaju određivanje oblika kao Marxov pristup predmetu istraživanja. Oni naglašavaju Engelsovo odskakanje od Marxovih spisa (Hecker, 2009; Heinrich, 1996; Roth, 2018) i Engelsovu ulogu u formiranju svjetonazorskih interpretacija (Elbe, 2014b). Nova čitanja fokus stavljaju na Marxove izvorne radove, rekonstruira se nimalo linearan pravac prevođenja i

³ Za pitanje recepcija partijskih i drugih marksizama iz perspektive Novog čitanja, vidi Ćurković, 2015.

objavljivanja na različitim jezicima (Heinrich, 2009: 86–87; van der Linden i Hubmann, 2018: 28–30; Reuten, 2003: 150, 2019a: 132; Roth, 2009: 32) te se zapaža da je Marxov rad nedovršen i otvoren istraživački projekt, s jasnim centralnim predmetom istraživanja kapitalističkim načinom proizvodnje i profitno orijentiranom proizvodnjom robe (Heinrich, 2015: 28, 40, 48).

Najznačajniji i najrašireniji val Novog čitanja pojavljuje se u Zapadnoj Njemačkoj. Adorno, tadašnji predsjednik Njemačkog društva za sociologiju, seminarima i predavanjima na Goethe sveučilištu u Frankfurtu šezdesetih je godina 20. stoljeća inspirirao svoje studente da se bave Marxovom teorijom, a za njihov interpretacijski zaokret ključno je bilo otkrivanje prvoga njemačkog izdanja prvog toma *Kapitala*.⁴ Studenti Hans-Georg Backhaus i Helmut Reichelt otkrili su da to izdanje u prvom poglavlju sadržava analizu oblika vrijednosti koja je u kasnijim izdanjima pojednostavljena kako bi se olakšalo čitanje te da se u tom procesu izgubilo puno bitnih detalja. Njihova pomna paralelna čitanja promjena u Marxovoj analizi oblika vrijednosti ukazala su na znatne različitosti. Time se otvorio niz teorijskih pitanja, prvenstveno o kategorijama vrijednosti i apstraktnog rada te o ulozi novca kod Marxa.⁵

U ranijim, svjetonazorskim čitanjima *Kapitala* analiza oblika gotovo se uopće ne spominje, a neki su se aspekti *Kapitala* često shvaćali kao analiza povijesne geneze tada postojećega konkretnog kapitalističkog načina proizvodnje. Zbog toga su ga već u 20. stoljeću mnogi marksisti shvaćali kao zastarjelog. U suprotnosti s takvim čitanjima, autori s fokusom na vrijednosne i društvene oblike Marxov *Kapital* vide kao logično utemeljenu analizu karaktera i strukture kapitalističkog načina proizvodnje na najvišem nivou apstrakcije, analizu koja vrijedi za sve konkretne povijesne oblike takvog načina proizvodnje i varijacije u kojima se pojavljuje (Finneschi, 2009: 51).

Takvim se interpretacijama osobito ističu Patrick Murray, Tony Smith i Michael Heinrich. Oni Marxov rad shvaćaju kao fragmentiran, otvoren i nedovršen, ali u srži metodološki čvrsto zadan znanstveni projekt. Iz takve perspektive, teorijske su kategorije *Kapitala* povezane u cjelinu u službi razumijevanja samooplođenja ili samoekspanzije kapitala, odnosno stvaranja viška vrijednosti kao cilja proizvodnje. Ti autori također smatraju da je Marxa nužno interpretirati kroz prizmu argumentacije kasnijih radova, za razliku od izostavljenih talijanskih Operaismo i Postoperaismo

⁴ Za razvoj Novog čitanja ključan je bio Adornov seminar iz 1962. (2018 [1997]). Za detalje o Backhausovom i Reicheltovom čitanju Marxa inspiriranom Adornom vidi (Bellofiore i Riva, 2015: 24–27; Ćurković, 2014: 9; O’Kane, 2018). Važan dio prvog njemačkog izdanja je dodatak Forma vrijednosti (Die Wertform). Hrvatskog prijevoda nema, a na engleski je prevedeno tek 1978. godine (Marx, 1978 [1867]).

⁵ O prepoznavanju važnosti tih razlika svjedoči nedavno njemačko izdanje šest tekstova i verzija u kojima Marx obrađuje oblike vrijednosti (Marx, 2017).

novih čitanja, interpretacija temeljenim na *Grundrisse* nauštrb *Kapitala*, koje se ne bave analizom oblika (Heinrich, 2013; Pitts, 2018: 141–190; Smith, 2013).⁶ Fokus stavlja na poimanje društvenog i ekonomskog određivanja oblika elemenata proizvodnje i njihovih društvenih odnosa koje za njih predstavljaju Marxovu centralnu metodu analize. U takvom čitanju historijski dijelovi *Kapitala* ilustriraju konkretnu pojavnost određenih kategorija u historijski specifičnom obliku razvoja kapitalizma, ali valjanost tih kategorija jest njihova univerzalnija primjena. Kategorije obuhvaćaju kapitalističku proizvodnju na najvišem nivou apstrakcije koji nadilazi povijesne specifičnosti. Heinrichovim riječima, historijski dijelovi “dopunjavanju teorijski prikaz, ali ga ne konstituiraju” (2015: 39–41).

3. ANALIZA OBLIKA KAO METODA DRUŠTVENIH ZNANOSTI

Pišući o prvom značajnom korištenju koncepta oblika u filozofiji i političkoj ekonomiji kod Aristotela, Marx zapaža kako unatoč tomu što se Aristotel koristio analizom oblika vrijednosti kod razmjene, analiza ga nije mogla voditi prema zaključku da je ljudski rad ono što se apstrahira kroz novčanu razmjenu proizvoda. Prepreka su bile dvije društvene različitosti: nedostatak poopćene robne razmjene i tadašnje robovlasničko uređenje. S obzirom na to da u robovlasništvu radna snaga robova i formalno slobodnih radnika nije bila jednaka niti je robna razmjena bila poopćena, ljudski rad nije mogao biti zajednički svim proizvodima, a ni međusobno usporediv (Theocarakis, 2006: 44–47). No, u društvu u kojem radnici slobodno prodaju svoj rad za nadnicu i u kojem poopćena razmjena ljudskog rada i njegovih proizvoda zahtijeva novčani oblik, po Marxu možemo govoriti o poopćenom kolanju vrijednosti, supstanci čiji je izvor apstraktni ljudski rad, a jedini pojavni oblik novac.

Kako bismo bolje prepoznali i razumjeli ulogu analize oblika u Marxovom radu, kao i ono što je čini znanstvenom, potrebno ju je sagledati kao metodu, kao sistematski način analize s kojim se obuhvaća predmet istraživanja. Međutim, budući da s iznimkom uvoda u *Grundrisse* (Marx, 1974 [1857–1859]: 18–26) Marx o metodologiji rijetko piše, autori Novog čitanja pokazuju zašto analizu oblika treba sagledavati kao Marxovu ključnu metodu i koje su njezine primjene.⁷ Marx od ra-

⁶ Zbog limitiranog prostora, s iznimkom Wenera Bonefelda, iz članka je izostavljena literatura takozvanog Otvorenog marksizma, grupacije autora bliske Novom čitanju.

⁷ Dva su razloga zašto analiza oblika nije ranije i šire prihvaćena među marksistima. Prvo, režimski teoretičari su rano ispravno primijetili (Besonov, 1980 [1928]: 412) da bi ukoliko Rubinovo čitanje stoji bilo teško izbjeći zaključak da su socijalističke države u velikoj mjeri reproducirale kapitalistički razvoj, iako s drugačijom vlasničkom i upravljačkom strukturom te s puno više planiranja. Zaključak bi bio poguban za partije i njihova vodstva. Drugo, prostor za svjetonazorske interpretacije ostavio je otvorenim sam Marx, jer u svom radu nije napravio potpun raskid sa teorijama koje je kritizirao (Bonefeld, 2014: 136–138; Heinrich, 2015: 58; Reuten, 1993).

nih dana usvaja nekoliko metodoloških uvida koji mu omogućavaju razvijanje niza međusobno povezanih kategorija. Prvo, svaka proizvodnja bogatstva odvija se u specifičnim društveno određenim konfiguracijama koje Marx naziva širokim terminom načini proizvodnje.⁸ Drugo, svi elementi proizvodnje (radna snaga, sirovine, sredstva za proizvodnju, novac, proizvodi) ulaze u međusobne odnose i zadobivaju društvene oblike kroz proces oplodnje kapitala.

U društvu u kojem dominira kapitalistički način proizvodnje bogatstvo se pojavljuje u obliku robe, a direktni cilj proizvodnje je višak vrijednosti. Kapitalistička proizvodnja podrazumijeva postojanje odvojenih privatnih proizvođača koji su spojeni tek razmjenom za novac kojom se privatni rad i njegovi proizvodi potvrđuju kao društveno potrebni. Kako bi ta razmjena bila uopće zamisliva kao opće pravilo i održiva, ona mora imati zajedničku supstancu koja različite konkretne privatne radove čini društveno sumjerljivim; zbog toga je vrijednost, tj. apstraktni ljudski rad, odnosno novac kao njegov samostalni oblik, neophodan za društvo opće robne razmjene. Drugim riječima, kontinuiran i u društvu dominantan proces proizvodnje i razmjene bogatstva uspostavlja objektivno mjerilo vrijednosti čiji je najrazvijeniji pojavni oblik novac.⁹ Istovremeno novac, radna snaga i sredstva za proizvodnju u tom procesu zadobivaju društveni oblik kapitala.

Višak vrijednosti u takvoj proizvodnji zakonski pripada vlasnicima sredstava za proizvodnju, zemlje i novčanog kapitala, a radnici se zakonski odvajaju od proizvoda svog rada bivajući time zakinuti za sudjelovanje u upravljanju procesom, raspodjelom i namjenom prihoda. Proizvodni su odnosi zadani cijelim nizom društvenih oblika, pravila i regulacija koji strukturiraju aproprijaciju viška vrijednosti od strane malog broja pojedinaca na vrhu društvene proizvodne piramide. Međutim kao što radnici moraju prodavati svoju radnu snagu da bi preživjeli, kapitalisti moraju ostvarivati rast i profite kroz natjecanje s drugim proizvođačima. To su temeljne dominantne strukturalne zadatosti koje Marx izvodi metodom analize društvenih i ekonomskih oblika i njihova određenja. Njihove su posljedice koncentracija moći i bogatstva, društva sa strukturalno zadanim sukobom kapitala i rada te ogromne nejednakosti unutar država i globalno (Milanović, 2018).

⁸ Za interpretacije i različitosti korištenja koncepta, vidi: Himmelweit, 1998; Olsen, 2009: 177.

⁹ Teoretičari tih novih čitanja Marxovu teoriju vrijednosti često nazivaju monetarnom teorijom vrijednosti, jer "bez oblika vrijednosti robe se ne mogu kao vrijednosti odnositi jedna prema drugoj, a tek novčani oblik" im to omogućuje (Heinrich, 2015: 70). Novac je nužan "kako bi robe sveobuhvatno kao vrijednost stavio u međusobni odnos" (Heinrich, 2015: 87–88). Bitno je imati na umu da za te autore, kao i za neke marksiste prije njih (van der Linden i Hubmann, 2018: 17–18), ključne kategorije poput vrijednosti i apstraktnog rada nisu empirijske kategorije i ne podliježu opservaciji niti direktnom mjerenju (Milios, Dimoulis i Economakis, 2002: 127–128; Murray, 1993: 55; Wei i Heinrich, 2011: 717).

Društveni oblici u (ranog) sociologiji

Koncept društvenih oblika u sociologiji nije nepoznat. Rade Kalanj u svom pregledu klasične sociološke teorije ukazuje na to da su se konceptom oblika na različite načine i u različitoj mjeri sociolozi služili kao metodom analize društva od početka discipline (Kalanj, 2002: 9).

Konceptom društvenih oblika najviše se koristio Georg Simmel (Dodd, 2012; Korllos, 1994). Naslovljeno *Sociologija*, podnaslov Simmelove knjige u engleskom prijevodu jest *Raspitivanja o konstrukciji društvenih oblika*, dok bi ipak precizniji prijevod iz njemačkog originala bio *Istraživanja o oblicima socijalizacije*. Simmel tvrdi da se društvene veze mogu ostvariti u različitim oblicima, poput obitelji, religiozne zajednice, interesne skupine (2009 [1908]: 23–25). Nadalje, on primjećuje kako u “svakom postojećem društvenom fenomenu sadržaj i društvena forma čine dio sje-dinjene realnosti” (Simmel, 2009 [1908]: 23) te kako “slični interesi mogu iskazivati vrlo različito oblikovane društvene interakcije, npr. ekonomski se interesi realiziraju jednako toliko kroz konkurenciju kao i kroz sistematsku organizaciju proizvođača, te kroz sporazume protiv drugih ekonomskih klasa kao i kroz sporazume s njima” (Simmel, 2009 [1908]: 25).

Unatoč drugačijem, filozofski orijentiranom i šire shvaćenom konceptu vrijednosti kod Simmela nego kod Marxa (Cantó Milà, 2005; Dodd, 2016: 137), osim metodološkog preklapanja korištenja ideje i termina društvenih oblika, postoje i konceptualne sličnosti. Simmel poput Marxa prihvaća ideju da se proizvedeni objekti uspoređuju tek u novčanoj razmjeni, zadobivajući tako nezavisan, objektivan status (Gronow, 2020: 64–66).

Émile Durkheim, pišući o sociološkom pristupu analizi udruživanja ljudi, također koristi koncept društvenih oblika, i to kao “oblik organizacije”, “oblik grupiranja” te “oblike djelovanja koji se u njima očituju” (Durkheim, 1998 [1900]: 136). Objasnjavajući predmet istraživanja i svrhu opće sociologije, Durkheim je tvrdio da postoji “mjesto za jednu posebnu znanost koja opisuje taj sustav [društvo] kao cjelinu i nastoji pojmiti njegovo jedinstvo” (Durkheim, 1998 [1900]: 133). Njegov rad obilježava shvaćanje društva kao skupa pojedinaca i nastojanje da pokaže kako postoji objektivna stvarnost izvan pojedinaca koja utječe na njih i limitira njihovo djelovanje (Morrison, 2006: 154–155). Durkheimovu centralnu metodološku ulogu ima društvena činjenica koju definira kao svaki “način djelovanja koji je kadar na pojedinca izvršiti izvanjsku prinudu; ili još, koji je općenit u cjelokupnom danom društvu u istima posjedujući vlastitu opstojnost, neovisnu o njezinim pojedinačnim očitovanjima” (Durkheim, 1999 [1895]: 32). Iz toga proizlazi da su za Durkheima društvene činjenice strukturne prisile koje organizacijski oblici zadaju pojedincima.

Usprkos određenom preklapanju s Marxom u fokusu na vanjske prinude koje utječu na djelovanje pojedinaca i korištenju koncepta društvenih oblika, velike su razlike u analizi i objektu istraživanja koji obuhvaćamo konceptom društvenih oblika. Dok Durkheim društvene oblike vidi u religijskim, obiteljskim i političkim grupiranjima čije norme i karakter postaju objektivna stvarnost koja funkcionira kao vanjska prinuda na djelovanje pojedinca (Morrison, 2006: 198–201), Marx je izvanjske, strukturalne prinude u društvu nalazio u logici načina proizvodnje. Posljedica kapitalističkog načina proizvodnje je kolanje vrijednosti u obliku novca i roba, izvanjske objektivne zadatosti neizbježne za zadovoljavanje potreba gotovo svih članova zajednice, neovisno o njihovim osobnim stavovima i mišljenjima. Strukturalne zadatosti slikovito opisuje Kuvačić: “Marxu poslovan čovjek ne trči za profitom zbog toga što je po prirodi pohlepan, ili jer to za njega predstavlja najveću životnu vrijednost, već zbog toga što njegovo poduzeće mora stvarati profit ili će propasti. To znači da eksploatacija ne počiva na individualnim osobinama kapitalista, nego je utemeljena u samoj strukturi sistema” (1989: 389).

Weber, kao jedan od utemeljitelja sociologije koji se izravnije i opsežnije bavi ekonomskim aspektima društva, izostavljen je iz ove analize jer kod njega rijetko nalazimo bilo kakve reference na oblike i njihov društveni karakter (Morrison, 2006: 276–278; Swedberg, 2000: 23–28, 46). Dodatno, Weberov je rad neizravno prisutan u dijelu članka koji se bavi novom ekonomskom sociologijom koja je u mnogim aspektima nadogradnja na njegov rad.

4. DRUŠTVENI OBLICI I VRSTE APSTRAKCIJA KOD MARXA

Kod Marxa su društveni oblici u središtu analitičkog pristupa kao najviša razina metodološke apstrakcije, odnosno kao kategorije kojima obuhvaćamo i opisujemo predmet istraživanja. Analizom društvenih oblika konstruira se razumijevanje ekonomskih pojava i društvenih odnosa. Sam *Kapital* počinje njihovom primjenom: u društvima u kojima dominira kapitalistički način proizvodnje, bogatstvo se pojavljuje u obliku robe, ona je “njegov osnovni oblik” (Marx, 1974 [1872]: 43). Društveni oblik robe razlikuje se od njezina “materijalnog sadržaja”, tj. “prirodnog oblika”. Stolica primjerice ima materijalni sadržaj, sastoji se od metala i drva. Taj njezin “prirodni oblik” joj daje upotrebnu vrijednost. Ona zbog njega za ljude predstavlja vrstu bogatstva. Međutim, njen nam “prirodni oblik” ništa ne govori o društvenom obliku u kojem se ona kao bogatstvo pojavljuje (Heinrich, 2015: 49). Mogli smo ju proizvesti i pokloniti, ili zadržati za vlastitu upotrebu – u tim slučajevima njezin društveni oblik nije roba.

Pojam proizvodnje po Marxu je općenita, ali limitirana apstrakcija jer nam omogućava da izrazimo zajedničke aspekte specifičnih aktivnosti. Tako nas jedna riječ

pošteđuje opisnog ponavljanja (Marx, 1974 [1857–1859]: 6). Drugim riječima, da se poslužimo definicijom iz nacionalnog računovodstva, umjesto “djelatnosti s kojom poduzeće koristi ulaze da bi proizvelo izlazne rezultate” (OECD, World Bank, European Commission, i dr., 2009: 6.10) kažemo proizvodnja.

No kako sve proizvodnje nisu iste, niti mogu postojati u općenitom obliku, potrebno ih je obuhvatiti određenim apstrakcijama. Različiti ciljevi, procesi i unutarnje logike proizvodnje rezultiraju specifičnim društvenim oblicima koje zadobivaju njezini elementi te je stoga svaka proizvodnja nužno društveno određena (Heinrich, 2015: 101). Da bi se znanstveno obuhvatile različitosti proizvodnji, potrebno je apstrakcijama, tj. kategorijama koje razvijemo, pojmiti ključne aspekte cjelokupnog predmeta analize i njegovih elemenata. Premda Marx uvodi takve apstrakcije kako bi obuhvatio kapitalistički način proizvodnje kroz cijeli svoj rad, on ne razvija terminologiju kojom opisuje svoju metodu i vrste apstrakcija.

Marxovo korištenje kategorija najdetaljnije metodološki razrađuje Patrick Murray. On ukazuje na to da se Marx kroz cijeli rad držao logike po kojoj općenite apstrakcije, poput navedenog primjera proizvodnje, nisu dovoljne za znanstveni pristup, jer ne izražavaju specifičnosti predmeta analize. Stoga Murray uvodi kategoriju određenih ili determiniranih apstrakcija kako bi opisao vrstu apstrakcija koje Marx razvija i koristi (1988: 122). Dok su proizvod i proizvodnja općenite apstrakcije, u određenom, konkretnom društvenom obliku proizvodnje kojoj je cilj višak vrijednosti, koristeći se određenim apstrakcijama koje je Marx razvio, proizvodnju nazivamo kapitalističkim načinom proizvodnje, njezine elemente u procesu proizvodnje kapitalom, a proizvode robom.

Osim općih i određenih, možemo govoriti i o jednostavnim apstrakcijama. Različiti načini proizvodnje imaju i neka zajednička obilježja, dok se kod nekih načina ne može govoriti o sistemske logici koja potpuno određuje sve oblike elemenata proizvodnje, te je stoga njihove društvene oblike potrebno opisati drugačijom vrstom apstrakcije (Marx, 1974 [1857–1859]: 6). Sličnosti, različitosti i terminološke probleme kod poimanja različitih načina proizvodnje pojašnjava Tony Smith: robu, novac i profite nalazimo i u pretkapitalističkim društvima, no unatoč tome što ih označavamo istim pojmovima, njihov je društveni oblik drugačiji u kapitalističkom načinu proizvodnje (Smith, 2006: 336). Smith naglašava da Marx u *Kapitalu* proučava društvene oblike u sklopu društva čiji su najznačajniji organizacijski principi samooplodnja vrijednosti i eksploatacija rada od strane kapitala, što nije bio slučaj u pretkapitalističkim društvima.

Da bi ilustrirao razliku, Marx je upotrijebio primjer seoskih domaćinstava i gradskih zanatlija – danas bi kao primjer mogli poslužiti obrtnici i *freelanceri* koji rade sa svojim sredstvima. Marx tvrdi da ti proizvođači, ni u feudalnim društvima, a ni kasnije kad proizvode istodobno s dominacijom kapitala (Marx, 1974 [1872]: 298–

300), nisu kapitalisti unatoč tome što proizvode robu za tržište i plaćaju nadnicu sami sebi, jer im cilj nije stvaranje viška vrijednosti nego zarada za vlastito održavanje (1973 [1858]: 512). Stoga “njihova proizvodnja nije potčinjena kapitalističkom načinu proizvodnje” bez obzira na zajedničke aspekte (Marx, 1969 [1862–1863]: 311–312). U slučaju kad se elementi proizvodnje pojavljuju kao djelomično određeni i prisutni u različitim društvenim oblicima proizvodnje, poput robe i nadničkog rada kod seoskih domaćinstava i zanatlija nekad, ili obrtnika i *freelancera* danas, možemo govoriti o jednostavnim apstrakcijama (Bilić, Prug i Žitko, 2021: 36–40).

Ukratko, opće apstrakcije opisuju generalne koncepte (novac, proizvodnja, proizvod) bez promišljanja njihovih pojavnih oblika, s ciljem skraćivanja i olakšavanja komunikacije. Jednostavne apstrakcije opisuju društvene oblike elemenata proizvodnje koji se pojavljuju u načinima proizvodnje bez sistemskog određivanja oblika, poput feudalnog, i u džepovima društva. Unatoč znatnom utjecaju dominantnog načina proizvodnje, elementi takvih proizvodnji nisu potpuno određeni (roba, nadnički rad u seoskim domaćinstvima, kod zanatlija i obrtnika) zato što njihov način proizvodnje nema sistemsku logiku koja oblikuje sve svoje elemente. Određene apstrakcije opisuju društvene oblike elemenata proizvodnje unutar dominantnoga, kapitalističkog načina proizvodnje (roba, vrste kapitala, višak vrijednost), u velikoj mjeri određenog sistemski tendencijama i zakonima, poput samooplođenja vrijednosti i akumulacije kapitala.

Neki autori, poput Murrayja, Heinricha i Smitha, ekspliciraju da je koncept društvenih oblika početna razina apstrakcije na kojoj objekte istraživanja inicijalno prepoznajemo. I brojni drugi autori tog interpretacijskog pravca naglašavaju da primjena analize društvenih oblika omogućuje da se kritički uoče problematične ekonomske kategorije kod kojih se po pravilu proizvodnja shvaća kroz opće apstrakcije, a čiji je efekt “naturalizacija” društveno-ekonomskih fenomena i interpretacija društvenog poretka kao organizacije društva bez alternativa. Drugim riječima: bez eksplicitne analitičke distinkcije između općih i određenih apstrakcija dolazi do naturalizacije određenih apstrakcija kao općih te se ono što je specifično za kapitalistički način proizvodnje prikazuje kao transhistorijska značajka svake proizvodnje. Suprotno konvencionalnim ekonomskim kategorijama, analiza društvenih oblika omogućava uvid u različite načine proizvodnje, otvarajući put k razumijevanju potencijalnih alternativnih društvenih aranžmana proizvodnje i alokacije bogatstva.

Svi se autori međutim slažu da je pravi posao ovakvog načina analize istraživanje ne samo oblika, nego i društvenih odnosa koje elementi i akteri proizvodnje zadobivaju unutar društvenog oblika proizvodnje. S obzirom na to da je istraživanje društvenih odnosa od najranijih dana sociologije jedan od najvažnijih zadataka discipline, može se reći da se na ovaj način vraćamo na teren ekonomskih kategorija sociološkim pristupom. Za analizu društvenih odnosa međutim nije nam dovoljna

analiza društvenih oblika, nego nam treba i posebna vrsta društvenih oblika koja se sistemski pojavljuje u kapitalističkom načinu proizvodnje: oblici vrijednosti.

5. VRIJEDNOSNI OBLICI

U čitanjima predstavljenima u ovom članku, vrijednost je određena apstrakcija kojom se označuju specifični oblici podruštvljenja¹⁰ koje individualni rad poprima u tržišno posredovanoj koordinaciji rada. Kod razmatranja određenih apstrakcija u okviru kapitalističkog načina proizvodnje, vrijednost je, poput kapitala, društveni oblik na najvišoj razini apstrakcije. Da bi se vrijednost uložena u proizvodnju uvećala i time stvorila višak vrijednosti, ona mora proći kroz puni proces kapitalističke proizvodnje. Marx to naziva općom formulom kapitala: $N - R - N'$: uloženi novac (N) mora proizvodnjom i prodajom robe (R) vratiti vlasniku više novca (N'). Budući da ovakvo kretanje vrijednosti pretvara vrijednost u kapital, kapital najopćenitije možemo definirati kao vrijednost u pokretu sa svrhom rasta (Heinrich, 2015: 101–4; Marx, 1974 [1872]: 141–142).

Elementi proizvodnje u tom procesu zadobivaju vrijednosne oblike: sredstva za proizvodnju i radna snaga kupuju se kao roba, a proizvod se prodaje također kao roba. Istovremeno, pošto predstavljaju vrijednost u pokretu sa svrhom rasta (kapital), navedeni elementi postaju različiti oblici kapitala. Novac postaje novčani, sredstva za proizvodnju konstantni, a radna snaga varijabilni kapital (Marx, 1974 [1872]: 180–190). Iz toga proizlazi da su vrijednosni oblici, uključujući kapital, specifična vrsta društvenih oblika koje elementi proizvodnje zadobivaju u kapitalističkom načinu proizvodnje.

Razumijevanje da je kapitalistička proizvodnja specifičan društveni oblik koji se razlikuje od drugih načina proizvodnje poput feudalne ili robovlasničke, Marxov je veliki doprinos kritici političke ekonomije i istodobno otvaranje puta sociologiji. Naime, klasični politički ekonomisti (primjerice David Ricardo) polazili su od pretpostavke da je “kapitalistička proizvodnja proizvodnja uopšte” (Marx, 1972 [1861–1863]: 422), sagledavajući razmjenu kroz individualne odnose i motive (korisnost u neoklasici) i kao posljedicu ljudske prirode (Adam Smith). Marx analizom društvenih oblika koja mu omogućuje konstrukciju određenih apstrakcija denaturalizira razumijevanje proizvodnje političkih ekonomista i omogućuje sagledavanje društvenog karaktera različitih načina proizvodnje.

Kapitalističku proizvodnju Marx sagledava kao društvenu logiku koju svi pojedinci moraju slijediti kako bi preživjeli: moramo raditi prodajući svoju radnu snagu

¹⁰ Za Marxa se podruštvljenje rada događa u trenutku razmjene, kad se rezultat rada valorizira novcem i tako dobije društvenu potvrdu.

na tržištu kao robu te moramo kupovati robu za zadovoljenje potreba (Heinrich, 2015: 53–54). Kapitalist također u obliku robe mora kupovati našu radnu snagu i sredstva za proizvodnju, prodajući svoj proizvod opet kao robu. Nitko od nas pritom nema izravni individualni utjecaj na ostvarenu vrijednost. Ona se radnicima ukazuje kao sistemska valorizacija vlastitoga utrošenog radnog vremena u obliku nadnice, a kapitalistima i njihovim partnerima kao dobitak u obliku profita, rente i kamate. Marxovim riječima, unutar analize kapitalističkog načina proizvodnje i neovisno o svojoj drugoj ulozi u društvu, “kapitalist kao takav [je] samo funkcija kapitala, a radnik funkcija radne snage” (1969 [1862–1863]: 312).

Objema stranama, klasi kapitalista i klasi radnika, njihov se klasni odnos u kojem kapitalisti prisvajaju višak vrijednosti pojavljuje kao razmjena ekvivalenata formalno pravno slobodnih pojedinaca. Radnici su za razliku od kmetova pravno slobodni prodavati svoju radnu sposobnost, a kapitalisti su slobodni kupovati i koristiti ju u svrhu proizvodnje (Heinrich, 2015: 92–93). Dok se sredstva za proizvodnju i sirovine troše korištenjem, ne mogu proizvoditi sama bez ljudskog rada, niti mogu dodati proizvodu više od svoje vrijednosti (Marx, 1974 [1872]: 183–186), posebnost je radne snage u tome što je to jedina vrsta robe koja može stvarati novostvorenu vrijednost (Heinrich, 2015: 102–103). Društveni odnos u kojem vlasnik sredstava za proizvodnju radnicima isplaćuje manje vrijednosti nego što oni radom stvaraju, prisvajajući u procesu višak vrijednosti, Marx naziva eksploatacijom (Heinrich, 2015: 97–98).

Razumijevanje klasnih odnosa i eksploatacije ne bi bilo moguće bez analize cjelokupnog procesa proizvodnje i njegovih preduvjeta (pravna sloboda obiju klasa) metodom oblika, društvenih i vrijednosnih. Stoga je, tvrdi Heinrich, znanstveno nužno započinjati analizu od oblika, jer oni imaju “neku vrstu logičkog prioriteta: razumijevajući specifične oblike društva, možemo shvatiti tipično djelovanje pojedinaca; ali počevši od djelovanja pojedinaca, nećemo razumjeti oblike” (Wei i Heinrich, 2011: 716). *Analizom društvenih oblika* Marx je uvidio da su društvene zakonitosti strukturalno zadane specifičnim načinom proizvodnje, kao i da je politička ekonomija to propustila uvidjeti. Kalanj taj aspekt Marxove analize naziva “načelom povijesne specifičnosti”, povezujući ga sa sociologijom: srž Marxove “sociološke misli sadržana je” u metodološkom pristupu koji povezuje Marxove rane i kasne radove (2005: 130).

Pišući o logici konstrukcije određenih apstrakcija, Tony Smith objašnjava da takav rad nije ni klasični deduktivni sistem formalne logike, niti hermetična filozofija (Smith, 1993: 25) nego mapiranje stvarno postojećih društvenih praksi. Smith tumači da se radi o “nužnosti derivacije materijalno utemeljenoj u praksi društvenih aktera” kojom se u “*Kapitalu* ekspliciraju stvarni mehanizmi koji djeluju u kapitalističkom načinu proizvodnje”, derivacije pomoću koje dobijemo bolji uvid o načinu

na koji “strukture društvenih odnosa” imaju jak utjecaj na ono što se dešava među društvenim akterima (Smith, 1997: 181). Autor navodi da odnos rada i kapitala uzrokuje eksploataciju tako što oni koji kontroliraju kapital prisvajaju viškove vrijednosti, dok u tržišnom natjecanju ekstra viškovi idu onima koji prvi uvedu inovacije proizvoda i proizvodnih procesa.

Smith naglašava da je primjena analize društvenih oblika kao “izvođenje cjelovitog poretka ekonomskih kategorija u *Kapitalu* istovremeno izvođenje najosnovnijih stvarnih mehanizama u kapitalizmu”. Stoga važnost primjene analize oblika vidimo u razumijevanju eksploatacije radne snage kao ključnog klasnog društvenog odnosa koji proizlazi iz systemske logike kapitalističkog načina proizvodnje.

Zaključno, Smithovo obrazloženje konstrukcije određenih apstrakcija i Heinrichovo pojašnjenje nužnosti logičkog prioriteta društvenih oblika argumenti su u korist sociologije jer pokazuju nužnost sagledavanja društvenog karaktera na polju obuhvaćenom ekonomskim kategorijama. Hans Georg Backhaus, poput Rubina, eksplicitno povezuje takav pristup i sociologiju: “analiza vrijednosnih oblika važna je za Marxovu društvenu teoriju”, jer je to “stjecište sociologije i ekonomske teorije” (1980 [1969]: 112).

6. POVIJESNA PODJELA RADA IZMEĐU SOCIOLOGA I EKONOMISTA

Za reevaluaciju Marxove teorije i marksizma u kontekstu ekonomske sociologije, potrebno je osvrnuti se na ranu fazu sociologije i ekonomije u kojoj se definirao njihov predmet istraživanja i inicijalna disciplinarna podjela rada. Krajem 19. i početkom 20. stoljeća marginalistička revolucija počinje potiskivati političku ekonomiju sužavajući predmet istraživanja na izolirane pojedince koji racionalno maksimiziraju korisnost, redefinirajući metodologiju i imenujući novu, ekonomsku disciplinu. Cilj je bio da se ekonomija očisti od političkih elemenata i etablira kao znanstvena disciplina ugledajući se na prirodne znanost, pogotovo na fiziku (Mirowski, 1991).

U istom se razdoblju sociologija bavi širim predmetom istraživanja, no s manje definiranom i manje kvantitativno naglašenom metodologijom koja se znatno razlikovala kod tadašnjih glavnih autora. Ono što je zajedničko svim glavnim pravcima tadašnje sociološke misli, predstavljene dobrim dijelom kroz Marxov, Durkheimov, Weberov i Simmelov rad, jest reakcija na pretenzije političke ekonomije “da se ispostavi kao svevažeća socijalna znanost”, kao i nastojanje da se preformulira analitički pristup neovisno o političkoj ekonomiji, onako kako to nalaže proučavanje predmeta istraživanja (Kalanj, 2005: 142–145).

Sukob sociologa s političkim ekonomistima označava disciplinu od samog početka. Već je Comte 1839. godine kritizirao političke ekonomiste zbog njihove metodologije, no zbog njegovog lošeg poznavanja političke ekonomije i nedovoljno jake argumentacije vlastitih pozicija, napad je lagano odbijen (Swedberg, 1987: 14–17). Durkheim i Weber također su kritizirali političku ekonomiju i marginalizam u usponu, no zadržali su se na usputnim komentarima bez direktnog sukoba (Granovetter, 1990: 90).

Uvid u disciplinarnu podjelu rada daje nam i borba između sociologa i ekonomista u SAD-u na prijelazu između 19. u 20. stoljeće. Niz autora pokazuje da su sociolozi u SAD-u morali uvjeriti ekonomiste i političke teoretičare da neće zauzimati njihov teren kako bi dobili akademske pozicije (Block, 1990: 34–35; Swedberg, 1987: 17–20). U oštrim sukobima iskristaliziralo se da su ekonomisti htjeli pravo na studiranje ekonomskih fenomena “ekskluzivno za sebe”, dok je među sociolozima, kako bi ipak dobili mjesto pod akademskim suncem, pobijedila “strategija ostataka”, bavljenje temama koje ekonomiste tada nisu zanimali, poput “braka, obitelji, siromaštva, kriminala, obrazovanja i seksa” (Swedberg, 1987: 18,20) ¹¹

Nameće se zaključak da kritike ekonomskih teorija i kategorija koje su razradili klasični i rani sociolozi prati pragmatično napuštanje terena kojeg su zauzeli ekonomisti, unatoč velikim razlikama u metodološkim pretpostavkama i teorijskim pristupima među sociolozima.¹² Proizvodnji bogatstva rijetko se i nedovoljno posvećivala pažnja. Kao rezultat, terenu ekonomije i političke ekonomije pristupa se rubno, s novim skupom pitanja i metoda, a sociologija se gotovo u potpunosti orijentira na utjecaj drugih društvenih fenomena koji utječu na djelovanje pojedinca, poput institucija, religije, običaja, obitelji i slično. Granovetter kritizira takvu sociologiju kao “znanost otpadaka”, ukazujući da je ista podjela vrijedila i u Europi, te zaključujući da je sociologija desetljećima bila zarobljena u ovakvu podjelu tema (Granovetter, 1990: 89–90).

Nova ekonomska sociologija

Radovi nove ekonomske sociologije pojavljuju se osamdesetih i devedesetih godina 20. stoljeća. Definirajući paradigmu, autori primjećuju kako se sredinom šezdesetih nove generacije sociologa počinju oslobađati starih podjela rada i predmeta istraživanja između sociologije i ekonomije (Swedberg, 1987: 63–66). Novi pravci

¹¹ Fokusrirajući analizu na fakultetske odjele i disciplinarna udruženja, Young dijeli odvajanje sociologije od političke ekonomije u SAD-u na periode sponzoriranja 1880. – 1906., suradnje 1906. – 1936. i razdruživanja 1930. – 1950. (Young, 2009). Clarke četrdesete godine 20. stoljeća identificira kao vrijeme u kojem ekonomisti definiraju ekonomiju kao odvojenu od društva, pridonoseći tako podjeli rada između ekonomista i sociologa (Clarke, 1991: 295–296).

¹² Iznimka je Marx, koji je pisao prije spomenutih borbi.

sociološke analize uključuju i značajan doprinos marksističkih autora i matematički obrazovanih sociologa mreža (Block, 1990: 35; Convert i Heilbron, 2007: 38; Swedberg, 1987: 78–91). “Ekonomski imperijalizam” Garyja Beckera, odnosno njegov pokušaj da sve društvene fenomene objasni pristupom neoklasične ekonomije, dodatno je motivirao zaokret u sociologiji (Block, 1990: 37–38; Convert i Heilbron, 2007: 38).

Utemeljitelji paradigme nove ekonomske sociologije pokazuju da se povijesna podjela rada između sociologa i ekonomista problematizira od sredine šezdesetih godina različitim pristupima, od feminizma, novih marksističkih pristupa, teorija socijalne ekonomije i socioekonomije, sociologije mreža, kao i kroz pristupe koji daju primat specifičnim aspektima, poput kulture kao predmeta istraživanja i etnografije kao metode. Radi jednostavnosti referiranja takav široki dijapazon pristupa u ovom članku nazivam suvremenom ekonomskom sociologijom.

Unatoč raznovrsnosti suvremene ekonomske sociologije, Swedberg i Granovetter prilikom definiranja nove ekonomske sociologije inicijalno odlučuju suziti svoj izbor na empirijsku sociologiju mreža tražeći teorijsko utemeljenje u kombinaciji Webera i Polanyija. Iako prepoznaju važnost tema kojima su se bavili i drugi klasici sociološke misli poput Marxa i Durkheima, za kritiku makroekonomije naslanjaju na kasnije autore poput Schumpetera, Wallersteina i Braudela (Granovetter i Swedberg, 2001: 8–10, 19).

Nova ekonomska sociologija za središnji predmet istraživanja uzima pojedince i institucije preko kojih je djelovanje uvijek ugrađeno u društvenu strukturu. U članku koji se smatra početkom nove paradigme (Swedberg, 1997: 40) pristup se definira kao “veberijanski program” u kojem ključnu ulogu ima ugrađenost aktera u društvenu strukturu, aspekt koji ekonomske teorije zanemaruju (Granovetter, 1985). Tvrdi se da se takav pristup razlikuje od stare sociologije jer preokreće ekonomski imperijalizam “nudeći sociološki tretman središnjih ekonomskih tema poput tržišta, ugovora, novca, razmjene i bankarstva” (Granovetter, 1990: 94–95). S obzirom na to da je iz perspektive sociologije djelovanje pojedinaca uvijek povezano s drugim pojedincima, grupama i institucijama, glavne se metode ekonomije “direktno kose sa sociološkim pristupom” te ih se stoga u novoj ekonomskoj sociologiji napada (Granovetter i Swedberg, 2001: 11).

U radovima novih ekonomskih sociologa često se pojavljuje kritika neoklasične ekonomije (Aspers, Dodd i Anderberg, 2015: 6) pa su stoga učestale i usporedbe s neoklasičnim kategorijama (Block, 1990; Kalanj, 2010: 312; Swedberg, 1987: 2–4; Trigilia, 2002: 125). Programatski je cilj “demonstrirati kako ekonomski elementi prodiru u društveni život; ili obrnuto, pokazati kako je ekonomija bazirana na ili prožeta društvenim faktorima” (Aspers, Dodd i Anderberg, 2015: 13). Najšire govoreći, novu ekonomsku sociologiju možemo definirati kao “sociološku perspektivu

primijenjenu na ekonomske fenomene”, vrstu istraživanja koja “mora kombinirati analizu ekonomskih interesa s analizom društvenih odnosa” (Smelser i Swedberg, 2005: 3,7) te koja “razmatra interesno ponašanje aktera, ali ga razmatra u društveno-konstruktivskom sklopu” (Kalanj, 2010: 316).

Kritike nove ekonomske sociologije i njezinih čitanja Marxa i marksizma

Nova je ekonomska sociologija obavila važan dio posla na uspostavljanju ideje i prakse da se sociologija treba baviti poljem i temama nad kojima ekonomija drži monopol. Unatoč tome, ona ipak ostaje u okvirima stare podjele rada između sociologije i ekonomije iz koje proizlazi naturalizacija ekonomskog djelovanja, ekonomskih motiva i ekonomskih ciljeva. Recenzirajući tri najranije knjige Swedberga i Granovettera, Ingham primjećuje brojne metodološke probleme koji na to upućuju (Ingham, 1996). Sličan zaključak slijedi i iz Clarkeove kritike Webera. Clark pokazuje kako unatoč Weberovoj kritici ekonomskih teorija, u Weberovom radu, pogotovo u konceptima individualnog djelovanja i društva, ostaje prihvaćena zadana podjela rada i odredbe predmeta istraživanja. U okviru tako postavljene sociologije mnogi društveni fenomeni ostaju izvan domene kritike i teorijske spoznaje (Clarke, 1991: 290–99).

U mjeri u kojoj nova ekonomska sociologija crpi svoje razumijevanje odnosa ekonomskih i socioloških istraživanja iz Weberove teorije, nova ekonomska sociologija nesvjesno prenosi ograničenja koja je nominalno htjela podvrgnuti kritičkom ispitivanju. Stoga, iako nova ekonomska sociologija zagovara raskid sa starom disciplinarnom podjelom rada i unatoč tome što je zabilježen velik broj marksističkih ili Marxovim radom inspiriranih socioloških studija u razdoblju od 1970. do 1990. godine kad se paradigma nove ekonomske sociologije stvarala (Guillén, Collins, England, i dr., 2005: 3–5), drastično je sužen prostor za uključivanje Marxove teorije i marksizma.

Ponajprije treba naglasiti to da glavni autori nove ekonomske sociologije ne izbjegavaju Marxov rad, niti ga izostavljaju iz svojih tekstova.¹³ Oni ističu Marxov utjecaj kad pišu o moći i ideologiji, a Dobbin posebno naglašava da je za analizu povijesnog razvoja kapitalizma prisutan Marxov utjecaj na sve vrste povijesne ekonomske sociologije (Dobbin, 2005: 29). Ipak, moguće zbog spomenutog sužavanja prostora, autori izbjegavaju ulazak u kritički dijalog s marksističkom literaturom čiji

¹³ Pregledavajući osam bitnih radova nove ekonomske sociologije u kojima broji reference na djela klasičnih ekonomskih sociologa, Steiner pokazuje da se Marxovih 158 referenci nalaze na drugom mjestu, istina daleko nakon 359 Webera, ali nešto iznad 127 Durkheima, 124 Polanyija i 114 Schumpetera (Steiner, 2013).

se velik dio bavi upravo temama koje su postavljene kao glavni zadatci nove ekonomske sociologije.

Najveći dio posla na inicijalnoj selekciji literature, periodizaciji i narativu kod stvaranja paradigme nove ekonomske sociologije odradio je Swedberg. On se ujedno i najviše od svih novih ekonomskih sociologa bavio Marxovim radom i marksizmom. Naslanjajući se na Webera, po kojemu je Marx ključna figura u “znanosti ‘socijalne ekonomije’” (Swedberg, 1987: 23–24) i na Schumpetera po kojemu su “svi glavni koncepti i postavke [u Marxovom radu] istovremeno ekonomski i sociološki te nose značenje u oba polja” (Schumpeter, 1994 [1943]: 45), Swedberg inicijalno ukazuje na važnost Marxova opusa. Ističući širinu marksizma koja daleko nadilazi ekonomsku sociologiju kao izazov, Swedberg svoj izbor drastično sužava samo na one znanstvenike koji se bave pitanjem “kako kontrola nad sredstvima za proizvodnju od strane manjine ljudi utječe na funkcioniranje ekonomije i ostatka društva” (Swedberg, 1987: 78). Poseban naglasak stavlja na autore inspirirane radovima analitičkog marksista Johna Romera, stvarajući tako usku selekciju koju velikim dijelom preuzima i Granovetter.

Iz perspektive definiranja nove paradigme, rješenje je relativno elegantno. Sužavanje marksizma i davanje posebnog značaja maloj analitičkoj grani koja se u svojoj kontroverznoj interpretaciji Marxa u bitnim metodološkim aspektima preklapa s neoklasičnom ekonomijom (Lebowitz, 1988) metodološki je blisko Weberovom pristupu. Bitno pitanje moći uokvireno je kroz usko čitanje Marxa u kojem vlasnici sredstava za proizvodnju i institucija indirektno stvaraju i kontroliraju ideologiju radništva bez upotrebe prisile (Dobbin, 2004: 3, 16, 25, 2005: 29–30). U novoj ekonomskoj sociologiji marksizmu se ipak deklarativno ostavlja prostor: “Marxov je opus toliko bogat da je pojavljivanje novih aspekata njegova rada vjerojatno kad se rad sagleda iz perspektive ekonomske sociologije” (Swedberg, 1987: 24). Smelser i Swedberg tvrde i da je zadatak ekonomske sociologije da “izvuče one aspekte marksizma koji su korisni”, iako nije jasno kao to očekivati s obzirom na to da Marxov rad shvaćaju kao “mješavinu društvenih znanosti i političkih stavova, zavarenih u jednu cjelinu” (Smelser i Swedberg, 2005: 7).

Ukratko, tim su pristupom novi ekonomski sociolozi otvorili put sistematskom referiranju na Marxov rad bez izlaganja kompleksnim i raznolikim interpretacijama podložnim aspektima Marxove teorije i marksističke literature. Evaluaciju otežava to što kod referiranja na Marxa najčešće nema direktnih referenci na djela i stranice.

Probleme s integracijom marksizma uočavaju autori nekoliko, opsegom i argumentacijom, značajnih kritika. Po Inghamu, premda joj je glavna kritička tema ugrađenost društvenih odnosa, “nova ekonomska sociologija nema ništa za reći o marksističkoj ekonomskoj sociologiji bilo kojeg opisa, niti se ikako referira na

modernu makroekonomiju” (Ingham, 1996: 559). Convert i Heilbron tvrde da su kritička teorija i marksizam u velikoj mjeri žrtve promišljenog akademskog pozicioniranja i izdašnog financiranja od strane Russell Sage fondacije, što su dogovorili Granovetter i Swedberg, iz čega su proizašli prvi zbornici, udžbenici, kolektivni rad i plaćena radna mjesta (Convert i Heilbron, 2007: 49–50). Stanje je uglavnom do danas ostalo nepromijenjeno. Novi Swedbergov sažetak Marxova rada čak je i manje sadržajan od ranijih sličnih tekstova (Swedberg, 2021).

Odnos marksizma, sociologije i ekonomske sociologije

Uza sve izloženo, dodatni problem za integraciju Marxa u ekonomsku sociologiju jest buran odnos sociologije i marksizma koji ima duboke korijene. Leslie Sklair u svojoj analizi naglašava različitosti vrsta sociologija i marksizama 20. stoljeća, argumentirajući kako je, za razliku od prve polovine 20. stoljeća u SAD-u i Velikoj Britaniji, kad nema sistematskog odnosa između marksističke i sociološke literature, od šezdesetih godina istodobno vidljiv znatan utjecaj marksizma na sociologiju i njihov međusobni sukob (Sklair, 1981). Taj je odnos, Sklair pokazuje, označen sukobima između različitih vrsta marksizma, poput sukoba althusserijanaca i njihovih kritičara, filozofski utemeljenim čitanjima Marxa kritičnim prema empirizmu sociologije, kao i pojavama studentskih pokreta.

U široj literaturi ekonomske sociologije koja se ne fokusira samo na novu paradigmu Swedberga i kolega, stanje je ponešto bolje (Beckert i Zafirovski, 2005). Europski sociolozi tvrde da je uključivanjem političke ekonomije u ekonomsku sociologiju (Beckert, 2006; Beckert i Streeck, 2008) moguće otkloniti nedostatke ekonomske sociologije proistekle iz velikog utjecaja mikropristupa mrežne sociologije. Na tragu inkluzivnijeg pristupa, ekonomska sociologija je u najrecentnijem zborniku prikazana kao značajno šira od paradigme nove ekonomske sociologije, jer “većina novih radova u polju zauzima više društvenu i kritičku perspektivu poput socioekonomske i političke ekonomije” (Maurer, 2021: v). Iz navedenog možemo zaključiti da, za razliku od nove ekonomske sociologije, u okviru suvremene ekonomske sociologije postoji prostor za marksizam i Novo čitanje.

No kad diskutiramo odsutnost Novog čitanja Marxa u sociologiji i drugim društvenim disciplinama, nipošto ne bismo smjeli zaobići manjak njihove primjene na empirijska istraživanja i empirijske aspekte (Pitts, 2018: 3), kao ni visok nivo teorijske kompleksnosti i hermetičnosti, generalno, ali i kod rijetkih radova koji sadržavaju empirijske aspekte (Reuten, 2019b). Na autorima je novih čitanja da promoviraju i pokazuju ne samo znanstveni interpretativni doprinos, nego i širu interdisciplinar-

nu i empirijski utemeljenu primjenjivost njihova pristupa.¹⁴ Kompleksnost odnosa sociologije i marksizma nije iscrpljena, no tema nadilazi ograničenja teksta.¹⁵

7. ZAKLJUČAK

Analiza društvenih oblika i društvenih odnosa zasniva se na ideji da su proizvodnja, alokacija i potrošnja bogatstva, kao i međusobni odnosi njezinih aktera i elemenata, uvijek društveno oblikovani. Osim materijalnog oblika i sadržaja, korisne stvari i usluge zadobivaju konkretne društvene oblike, pojavljujući se unutar različitih načina proizvodnje. U suvremenim društvima bogatstvo se dominantno pojavljuje u obliku robe, a profitabilnost je jedini direktni cilj kapitalističke proizvodnje. Svi su elementi takve proizvodnje podložni logici vrijednosti i njezina kontinuiranog rasta, stoga zadobivaju specifične društvene i vrijednosne oblike. U procesu takve proizvodnje radna snaga, sredstva za proizvodnju i novac postaju kapital, dok je novac istovremeno logički završetak razvoja oblika vrijednosti, tj. finalni pojavni oblik vrijednosti.

Na terenu kojeg istražuje ekonomska sociologija, prikazanom centralnim ekonomskim kategorijama, analiza društvenih oblika i odnosa Novog čitanja korisna je za obuhvaćanje specifičnosti predmeta istraživanja kategorijama koje nisu prisutne u ekonomskoj sociologiji. Takvo je teoretiziranje poželjno prije ulaska u empirijska istraživanja, u čemu leži implicitna kritika empirizma znatnog dijela sociološke literature. Time bi se moglo ukazati na društvene dimenzije fenomena koji se smatraju ekonomskim, a ujedno propitati i osporiti monopol ekonomskih teorija i kategorija.

Integraciju analize oblika otežava odnos sociologije i ekonomije, kao i odnos marksizma i sociologije. Ekonomisti su otjerali rane sociologe od svog polja istraživanja, a sociolozi su bili primorani prihvatili tu podjelu i baviti se temama koje ekonomiste nisu zanimale. Utemeljitelji nove ekonomske sociologije dali su bitan doprinos odbacujući takvu podjelu. Međutim, drastičnim sužavanjem socioloških pristupa, kao i zasnivanjem paradigme na metodološkim osnovama bliskim neoklasičnoj ekonomiji i u kombinaciji sa simplificiranim korištenjem uskog aspekta Marxova rada, sve su nove interpretacije njegova rada ostavljene izvan okvira paradigme nove ekonomske sociologije.

Šire shvaćena suvremena ekonomska sociologija uključuje političku ekonomiju i ostavlja prostor za analizu društvenih oblika i odnosa. Revalorizacija Marxo-

¹⁴ Primjerice, analizom društvenih oblika razvija se kategorija javnog bogatstva da bi se obuhvatio karakter softvera otvorenog koda (Free Software, Open Source) i javno financirane znanosti i tehnologije (Bilić, Prug i Žitko, 2021: 47–54, 159–161, 170–175).

¹⁵ Vidi raspravi o Comteu, Marxu, Althusseru i Foucaultu (Kalanj, 2009)

va rada bila bi osobito korisna s obzirom na centralnost tema poput proizvodnje, rada, uloge razmjene novca i profitnih motivacija u ekonomskoj sociologiji, kao i s obzirom na važnost istraživanja povezanih tema poput nejednakosti, stratifikacije, nezaposlenosti, siromaštva, diskriminacije i depriviranosti. No, za preciznije pozicioniranje analize društvenih oblika unutar suvremene ekonomske sociologije potrebno je detaljnije promisliti kompleksan odnos između sociologije i marksizma, što je zadatak koji nadilazi okvire ovog teksta.

Izazovi revalorizacije Marxova rada i integracije Novog čitanja dodatno su naglašeni iz perspektive domaće sociologije. Društvene znanosti u Hrvatskoj u drugoj polovini prošlog stoljeća snažno su obilježili raznoliki interpretacijski pravci i primjene Marxova rada. Premda se sociologija institucionalizirala kao akademska disciplina u Jugoslaviji pod snažnim utjecajem marksizma, naizgled paradoksalno, partijskim se i politički instrumentaliziranim interpretacijama Marxova rada potiskivala već ranih sedamdesetih.¹⁶

Nakon 1990. godine raskid s marksizmom bio je drastičan. Naglo i masovno okretanje drugim školama unutar disciplina donekle je objašnjivo uzmu li se u obzir desetljeća dominacije marksizma, ali i njegovo političko korištenje i nametanje društvenim disciplinama i obrazovnom sustavu. Ugašeni su mnogi časopisi u kojima su se osim marksizma desetljećima vodile sociološke, političko-ekonomske i politološke rasprave, primjerice Marksizam u svetu, Socijalizam u svetu, Naše teme ili Pogledi. Društvene znanosti mijenjaju fokus i okreću se novim teorijskim pristupima (Dolenec, Doolan i Žitko, 2015; Katunarić, 2004), a djelomičan povratak političko-ekonomskim temama u domaćoj sociološkoj literaturi javlja se s ekonomskom krizom krajem prvog desetljeća ovog stoljeća.

Analiza društvenih oblika i odnosa otvara mogućnost da se izazovi koje donose cikličke ekonomske krize promisle putem kritike strukturalnih zadatasti i tendencija ekonomskih procesa. Dodatno, analizom društvenih oblika i odnosa krize možemo sagledati kroz prizmu različitih načina proizvodnje i različitih društvenih oblika bogatstva koji se u krizama pojačano pojavljuju kroz aktivnosti države, javnog i civilnog sektora.

Uvođenjem Novog čitanja Marxa, sociologija i druge društvene discipline ne bi dobile samo dodatni pristup za sagledavanje društveno ekonomskih pojava, nego i način da se revalorizira zaboravljena stručna literatura, ovaj put bez opterećenja partijskih interpretacija i ciljeva.

¹⁶ Prema Kuvačiću, nakon savjetovanja 1972. u Portorožu o 'socijalnim konfliktima' dolazi do 'potiskivanja sociologije kao moderne istraživačke i analitičke discipline koja kritički razmatra i prosuđuje' (2004: 27,118). Vidi *Sociologija i prostor*, 1972, 37-38.

LITERATURA

- Adorno TW (2018 [1997]) Theodor W. Adorno on 'Marx and the Basic Concepts of Sociological Theory'. *Historical Materialism* 26(1): 154–164. <https://doi.org/10.1163/1569206X-00001619>.
- Aspers P, Dodd N i Anderberg E (2015) Introduction. U: Aspers P i Dodd N (ur.). *Re-Imagining Economic Sociology*. Oxford, UK: Oxford University Press, 1–30.
- Backhaus H-G (1980 [1969]) On the Dialectics of the Value-Form. *Thesis Eleven* 1(1): 99–120. <https://doi.org/10.1177/072551368000100108>.
- Beckert J (2006) Jens Beckert Answers Ten Questions about Economic Sociology. *economic sociology_the european electronic newsletter* 7(3): 34–39.
- Beckert J i Streeck W (2008) *Economic Sociology and Political Economy: A Programmatic Perspective*. 08/4, Working Paper, 10 ožujka. Cologne: Max Planck Institute.
- Beckert J i Zafirovski M (ur.) (2005) *International Encyclopedia of Economic Sociology*. New York and London: Routledge.
- Bellofiore R (2021) Issak Illich Rubin (1886-1937). U: Callinicos A, Kouvelakis S i Pradella L (ur.). *Routledge Handbook of Marxism and Post-Marxism*. New York and London: Routledge, 495–502.
- Bellofiore R i Fineschi R (2009) Introduction. U: Bellofiore R i Fineschi R (ur.). *Re-reading Marx: New Perspectives After the Critical Edition*. Basingstoke; New York: Palgrave Macmillan, 1–16.
- Bellofiore R i Riva TR (2015) The Neue Marx-Lektüre. *Radical Philosophy* (189): 24–36.
- Besonov SA (1980 [1928]) Dijalektički razvitak kategorija u Marxovom ekonomskom sistemu. *Marksizam u svetu* (11–12): 399–466.
- Bidet J (2007) New Interpretations of Capital. U: Kouvelakis S i Bidet J (ur.). *Critical Companion to Contemporary Marxism*. Leiden: Brill, 369–383.
- Bilić P, Prug T i Žitko M (2021) *The Political Economy of Digital Monopolies: Contradictions and Alternatives to Data Commodification*. Bristol, UK: Bristol University Press.
- Block F (1990) *Postindustrial Possibilities: A Critique of Economic Discourse*. University of California Press.
- Bonfeld W (2014) *Critical Theory and the Critique of Political Economy: On Subversion and Negative Reason*. Bloomsbury.
- Callinicos A (2021) Hidden Abode: The Marxist Critique of Political Economy. U: Callinicos A, Kouvelakis S i Pradella L (ur.). *Routledge Handbook of Marxism and Post-Marxism*. New York and London: Routledge, 471–486.
- Cantó Milà N (2005) *A Sociological Theory of Value: Georg Simmel's Sociological Relationism*. Leipzig: Transcript.
- Clarke S (1991) *Marx, Marginalism and Modern Sociology: From Adam Smith to Max Weber* (2nd edition). Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Convert B i Heilbron J (2007) Where Did the New Economic Sociology Come From? *Theory and Society* 36(1). Springer: 31–54. <https://doi.org/10.1007/s11186-006-9020-y>.
- Ćurković S (2014) Interpretacijski spor oko Marxa: Haug vs. Heinrich. *3k: kapital, klasa, kritika* 1(1): 7–16.
- Ćurković S (2015) Urednički predgovor. U: Heinrich M. *Uvod u Marxovu kritiku političke ekonomije*. Zagreb: Centar za radničke studije, 8–20.

- Dobbin F (2004) Introduction. U: Dobbin F (ur.). *The Sociology of the Economy*. New York: Russell Sage Foundation, 1–26.
- Dobbin F (2005) Comparative and Historical Approaches to Economic Sociology. U: Smelser NJ i Swedberg R (ur.). *The Handbook of Economic Sociology* (2nd edition). Princeton University Press, 26–48.
- Dodd N (2012) Simmel's Perfect Money: Fiction, Socialism and Utopia in The Philosophy of Money. *Theory, Culture & Society* 29(7–8): 146–176. <https://doi.org/10.1177/0263276411435570>.
- Dodd N (2016) *The Social Life of Money (Revised)*. Princeton: Princeton University Press.
- Dolenec D, Doolan K i Žitko M (2015) Plus ça change: Mapping Conversions in the Croatian Academic Field in the Early 1990s. U: Bieber F i Heppner H (ur.). *Universities and Elite Formation in Central, Eastern and South Eastern Europe*. Zürich: LIT Verlag, 243–264.
- Durkheim É (1998 [1900]) Što bi trebala biti opća sociologija. *Revija za sociologiju* 29(3–4): 133–137.
- Durkheim É (1999 [1895]) *Pravila sociološke metode*. Zagreb, Hrvatska: Jesenski i Turk.
- Elbe I (2014a) Između Marksa, marksizma i marksizama - načini čitanja Marksove teorije. <http://drustvenaanaliza.blogspot.com/2014/01/ingo-elbe-izmeu-marksa-marksizma-i.html> (16. veljače 2021.).
- Elbe I (2014b) Marx vs Engels - Teorija vrijednosti i zamisao socijalizma. *Centar za društvenu analizu*. <http://drustvenaanaliza.blogspot.com/2014/04/marx-vs-engels-teorija-vrijednosti-i.html>.
- Fineschi R (2009) Dialectic of Commodity and Its Exposition: The German Debate in the 1970s - A Personal Survey. U: Bellofiore R i Fineschi R (ur.). *Re-reading Marx: New Perspectives After the Critical Edition*. Basingstoke; New York: Palgrave Macmillan, 50–70.
- Granovetter M (1985) Economic Action and Social Structure: The Problem of Embeddedness. *American Journal of Sociology* 91(3): 481–510. <https://doi.org/10.1086/228311>.
- Granovetter M (1990) The Old and the New Economic Sociology: A History and an Agenda. U: Friedland R i Robertson AF (ur.). *Beyond the Marketplace: Rethinking Economy and Society*. New York: Aldine de Gruyter, 89–112.
- Granovetter M i Swedberg R (2001) Introduction. U: *The Sociology Of Economic Life* (2nd edition). Boulder: Westview Press, 1–28.
- Gronow J (2020) *Deciphering Markets and Money*. Julkaisija: Helsinki University Press.
- Guillén MF, Collins R, England P i Meyer MW (2005) Introduction. U: Guillén MF, Collins R, England P i Meyer MW (ur.). *The New Economic Sociology: Developments in an Emerging Field*. New York: Russell Sage Foundation, 1–34.
- Hecker R (2009) New Perspectives Opened by the Publication of Marx's Manuscripts of Capital, Vol. II. U: Bellofiore R i Fineschi R (ur.). *Re-reading Marx: New Perspectives After the Critical Edition*. Basingstoke; New York: Palgrave Macmillan, 17–26.
- Heinrich M (1996) Engels' Edition of the Third Volume of "Capital" and Marx's Original Manuscript. *Science & Society* 60(4): 452–466.
- Heinrich M (2009) Reconstruction or Deconstruction? Methodological Controversies about Value and Capital, and New Insights from the Critical Edition. U: Bellofiore R i Fineschi R (ur.). *Re-reading Marx: New Perspectives After the Critical Edition*. Basingstoke; New York: Palgrave Macmillan, 72–98.

- Heinrich M (2013) The 'Fragment on Machines': A Marxian Misconception in the Grundrisse and its Overcoming in Capital. U: Bellofiore R, Starosta G i Thomas PD (ur.). *In Marx's Laboratory: Critical Interpretations of the Grundrisse*. Leiden: Brill, 197–212.
- Heinrich M (2015) *Uvod u Marxovu kritiku političke ekonomije*. Zagreb: Centar za radničke studije.
- Hilferding R (2017 [1905]) Karl Marx's Formulation of the Problem of Theoretical Economics. U: Day RB i Gaido DF (ur.). *Responses to Marx's Capital: From Rudolf Hilferding to Isaak Illich Rubin*. Historical Materialism 144. Leiden: Brill, 362–377.
- Himmelweit S (1998) Mode of Production. U: Bottomore T, Harris L, Kiernan VG i Miliband R (ur.). *A Dictionary of Marxist Thought* (2nd edition). Oxford, UK ; Cambridge, Mass: Blackwell, 379–381.
- Hoff J (2016) *Marx Worldwide*. Leiden: Brill.
- Ingham G (1996) The 'New Economic Sociology'. *Work, Employment and Society* 10(3): 549–564. <https://doi.org/10.1177/0950017096103008>.
- Kalanj R (2002) Današnje značenje klasičnih socioloških teorija. *Revija za sociologiju* 33(1–2): 1–16.
- Kalanj R (2005) *Suvremenost klasične sociologije*. Zagreb: Politička kultura.
- Kalanj R (2009) Sociologija i ideologija. *Socijalna ekologija* 18(3–4): 237–266.
- Kalanj R (2010) Ekonomska sociologija i problem tržišta. *Socijalna ekologija* 19(3): 305–341.
- Katunarić V (2004) Vrijediti i koštati: sociokulturne pretpostavke tranzicije u novijim radovima hrvatskih ekonomista. *Društvena istraživanja : časopis za opća društvena pitanja* 13(1-2 (69-70)): 147–168.
- Korlós TS (1994) Uncovering Simmel's Forms and Social Types In Social Settings. *International Social Science Review* 69(1/2): 17–22.
- Kuvačić I (1989) Funkcionalizacija u sociologiji. *Revija za sociologiju* 20(3–4). Hrvatsko sociološko društvo: 385–395.
- Kuvačić I (2004) *Uvod u sociologiju*. Zagreb: Golden marketing : Tehnička knjiga.
- Lebowitz MA (1988) Is "Analytical Marxism" Marxism? *Science & Society* 52(2): 191–214.
- Marx K (2017) *Das Kapital 1.5 Die Wertform* (Hecker R i Stützele I (ur.)). Berlin, Germany: Karl Dietz Verlag Berlin GmbH.
- Marx K (1969 [1862–1863]) *Dela - Teorije o višku vrijednosti 1*. Beograd: Prosveta.
- Marx K (1972 [1861–1863]) *Dela - Teorije o višku vrednosti 2*. Beograd: Prosveta.
- Marx K (1973 [1858]) The Chapter on Capital, Notebook V 22 Jan-Feb 1858. U: *Grundrisse: Foundations of the Critique of Political Economy (Rough Draft)*. Penguin, 483–554.
- Marx K (1974 [1857–1859]) *Dela - Osnovi kritike političke ekonomije (Ekonomske rukopisi 1857-1859) 1*. Beograd: Prosveta.
- Marx K (1974 [1872]) *Dela - Kapital I. Kritika političke ekonomije*. Beograd: Prosveta.
- Marx K (1978 [1867]) The Value-Form. *Capital & Class* (04): 130–150.
- Maurer A (ur.) (2021) *Handbook of Economic Sociology for the 21st Century: New Theoretical Approaches, Empirical Studies and Developments*. Springer International Publishing.
- Milanović B (2018) *Global Inequality: A New Approach for the Age of Globalization*. London: Belknap Press.

- Milios J, Dimoulis D i Economakis G (2002) *Karl Marx and the Classics: An Essay on Value Crises and the Capitalist Mode of Production*. Aldershot, England ; Burlington, VT: Ashgate.
- Mirowski P (1991) *More Heat than Light: Economics as Social Physics, Physics as Nature's Economics*. New Ed. Cambridge University Press.
- Morrison K (2006) *Marx, Durkheim, Weber: Formations of Modern Social Thought* (2nd edition). London: SAGE Publications.
- Murray P (1988) *Marx's Theory of Scientific Knowledge*. Atlantic Highlands, NJ: Humanities Press International.
- Murray P (1993) The Necessity of Money: How Hegel Helped Marx Surpass Ricardo's Theory of Value. U: Moseley F (ur.). *Marx's Method in Capital: A Re-Examination*. New Jersey, USA: Humanities Press, 37–62.
- OECD, World Bank, European Commission, UN i IMF (2009) *System of National Accounts 2008*. New York: OECD.
- O'Kane C (2018) Introduction to 'Theodor W. Adorno on Marx and the Basic Concepts of Sociological Theory.'. *Historical Materialism* 26(1). Leiden: Brill, 137–153. <https://doi.org/10.1163/1569206X-00001618>.
- Olsen EK (2009) Social Ontology and the Origins of Mode of Production Theory. *Rethinking Marxism* 21(2): 177–195. <https://doi.org/10.1080/08935690902743096>.
- Pitts FH (2018) *Critiquing Capitalism Today: New Ways to Read Marx*. Basingstoke: Palgrave MacMillan.
- Reuten G (1993) The Difficult Labour of a Theory of Social Value. U: Moseley F (ur.). *Marx's Method in Capital: A Re-Examination*. Amherst, NY: Prometheus Books, 89–114.
- Reuten G (2003) Karl Marx: His Work and the Major Changes in its Interpretation. U: Samuels J, Biddle JE i Davis JB (ur.). *A Companion to the History of Economic Thought*. Malden, MA: Blackwell, 148–166.
- Reuten G (2019a) Marx's Conceptualization of Value in Capital. U: Vidal M, Smith T, Rotta T i Prew P (ur.). *The Oxford Handbook of Karl Marx*. Oxford: Oxford University Press, 128–150.
- Reuten G (2019b) *The Unity of the Capitalist Economy and State*. Leiden: Brill.
- Roth R (2009) Karl Marx's Original Manuscripts in the Marx-Engels-Gesamtausgabe (MEGA): Another View on Capital. U: Bellofioer R, Fineschi R (ur.). *Re-reading Marx: New Perspectives After the Critical Edition*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 27–49.
- Roth R (2018) Editing the Legacy: Friedrich Engels and Marx's Capital. U: van der Linden M i Hubmann G (ur.). *Marx's Capital: An Unfinishable Project?* Historical Materialism. Leiden: Brill, 31–47.
- Rubin II (1973 [1928]) *Essays on Marx's Theory of Value* (3rd edition). Chicago: Black Rose Books.
- Rubin II (1978 [1928]) *Ogledi o Marxovoj teoriji vrijednosti i "Odgovor kritičarima"*. Zagreb: Stvarnost.
- Rubin II (2017 [1924]) Fundamental Features of Marx's Theory of Value and How It Differs from Ricardo's Theory. U: Day RB i Gaido DF (ur.). *Responses to Marx's Capital: From Rudolf Hilferding to Isaak Illich Rubin*. Historical Materialism 144. Leiden: Brill, 536–582.
- Schumpeter JA (1994 [1943]) *Capitalism, Socialism and Democracy* (New edition). London: Routledge.

- Simmel G (2009 [1908]) *Sociology: Inquiries into the Construction of Social Forms* (Blasi AJ, Jacobs AK i Kanjirathinkal MJ (ur.)). Leiden: Brill.
- Sklair L (1981) Sociologies and Marxisms: the Odd Couples. U: Abrams P, Deem R, Finch J i Rock P (ur.). *Practice and Progress. British Sociology 1950-1980*. London: Routledge.
- Smelser NJ i Swedberg R (2005) Introducing Economic Sociology. U: Smelser NJ i Swedberg R (ur.). *The Handbook of Economic Sociology* (2nd edition). Princeton: Princeton University Press, 1–25.
- Smith T (1993) Marx's Capital and Hegelian Dialectical Logic. U: Moseley F (ur.). *Marx's Method in Capital: A Re-Examination*. New Jersey, USA: Humanities Press, 15–36.
- Smith T (1997) Marx's Theory of Social Forms and Lakatos's Methodology of Scientific Research Programs. U: Moseley F i Campbell M (ur.). *New Investigations of Marx's Method*. New Jersey, USA: Humanities Press, 176–198.
- Smith T (2006) *Globalisation a Systematic Marxian Account*. Boston: Brill.
- Smith T (2013) The 'General Intellect' in the Grundrisse and Beyond. *Historical Materialism* 21(4): 235–255. <https://doi.org/10.1163/1569206X-12341321>.
- Steiner P (2013) Karl Polanyi, Viviana Zelizer i odnos tržište–društvo. *Diskrepancija* 12(18): 219–237.
- Swedberg R (1987) *Economic Sociology: Past and Present*. Current Sociology 35. London: Sage.
- Swedberg R (1997) New Economic Sociology: What Has Been Accomplished, What Is Ahead? *Acta Sociologica* 40(2): 161–182. <https://doi.org/10.1177/000169939704000203>.
- Swedberg R (2000) *Max Weber and the Idea of Economic Sociology*. Princeton: Princeton University Press.
- Swedberg R (2021) The Classic Tradition in Economic Sociology. U: Maurer A (ur.). *Handbook of Economic Sociology for the 21st Century*. Springer, 3–17.
- Swedberg R, Himmelstrand U i Brulin G (1987) The Paradigm of Economic Sociology: Premises and Promises. *Theory and Society* 16(2): 169–213.
- Theocarakis NJ (2006) "Nicomachean Ethics" in Political Economy: The Trajectory of the Problem of Value. *History of Economic Ideas* 14(1): 9–53.
- Trigilia C (2002) *Economic Sociology: State, Market, and Society in Modern Capitalism*. Oxford: Blackwell.
- van der Linden M i Hubmann G (2018) Introduction. U: van der Linden M i Hubmann G (ur.). *Marx's Capital: An Unfinishable Project?* Historical Materialism. Leiden: Brill, 1–30.
- Weber M (2019 [1922]) *Economy and Society: A New Translation* (Translation edition). Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Wei X i Heinrich M (2011) The Interpretation of Capital: An Interview with Michael Heinrich. *World Review of Political Economy* 2(4): 708–728.
- Young C (2009) The Emergence of Sociology from Political Economy in the United States: 1890 to 1940. *Journal of the History of the Behavioral Sciences* 45(2): 91–116. <https://doi.org/10.1002/jhbs.20362>.

Marx's Analysis of Social Forms and Economic Sociology

Toni PRUG <https://orcid.org/0000-0001-5845-373X>

Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Rijeka, Croatia

toni.prug@gmail.com

ABSTRACT

This article deals with the New Reading of Marx, an interpretation focused on the analysis of social and value forms and associated social relations. Marx's analysis of social forms makes it possible to distinguish determinate abstractions (commodity and capital in the capitalist mode of production) from general ones (product, money), denaturalizing the economic vision of production, opening up a way for possible understanding of different modes of production and their social character. The article argues that the analysis of social forms opens up a path for re-approaching the field of enquiry that conventionally belongs to economics, whose abandonment marks sociology for most of its history, with the sociological analysis, thus rendering visible social dimensions of the object of investigation, whilst questioning and disputing the monopoly of economic theories and categories. The connection between Marx's analysis of social forms and the work of other classical sociologists is demonstrated, opening up the discussion of its relevance for economic sociology. Reviewing the new economic sociology, the article shows how its Weberian roots drastically narrow the space for integration of Marx's work. It is argued that the reading of Marx presented here can however be situated in a more broadly understood contemporary economic sociology that includes a wider range of approaches retaining the multi-paradigmatic character of sociology. In conclusion, the article discusses the relationship between domestic sociology and Marxism, arguing that sociological literature can be enriched by re-evaluating Marxism through the prism of the New Reading of Marx.

Key words: social forms, economic sociology, New Reading of Marx, political economy

